

DESPRE CREATIVITATE — ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

HILDEGARD PUWAK

1. Incursiune în problematica și cercetarea creativității

Creativitatea definită cel mai adesea drept capacitatea unei persoane de a produce idei noi, originale, invenții sau obiecte artistice, acceptate de experți ca fiind științifice, estetice, cu valoare socială sau tehnologică¹, stăpânește de multă vreme interesul lumii științifice. În favoarea acestei afirmații pledează următoarele argumente:

Lumea nutrește convingerea că viitorul va aparține competiției de idei, cunoștințe și valori spirituale, „primatul” erei tehnologice fiind cedat, în mod treptat ascensiunii „bunurilor-cunoștințe”. Ele vor susține, în continuare, dezvoltarea economică sub aspectul ei material. În același timp, ele se vor individualiza ca un sector special în cadrul acesteia, ca acumulare nonmaterială în averea națională a unui popor și prin aceasta în patrimoniul universal.

În al doilea rând, în contextul performanțelor actuale și al celor anticipate ca necesare pentru progresul economic și social, în dezvoltarea umană vor fi integrate, cu certitudine, strategii de promovare a creativității prin punerea în valoare a factorilor sociali contextuali și personali care stimulează acest proces.

În al treilea rând, în efervescența cercetărilor din ultimii ani, se conturează ca una din cele mai importante evoluții, orientarea spre asociativitatea conștientizată a experiențelor acumulate — la nivel de micro sau macrogrup, cu diferențele de personalitate individuale și cu particularitățile din stilul cognitiv manifest al oamenilor. Ele ajută la identificarea nivelului abilităților și la valorificarea lor ca surse potențiale ale creativității.

Literatura de specialitate aduce, în prim plan, următoarele grupe de probleme: a) definirea și măsurarea creativității; b) identificarea structurilor comportamentului creativ; c) determinarea influențelor contextuale și sociale asupra comportamentului inventiv în sens de gândire și acțiune.

Pentru definirea creativității, s-a încercat o abordare pe două planuri diferite. Primul a vizat identificarea factorilor individuali și/sau contextuali implicați în procesul de creație. Al doilea a avut în vedere creativitatea ca un concept și precizarea statutului ei în dezvoltarea teoriilor sociale (behaviorismul, teoria generală a sistemelor, teoria schimbului și nu în ultimul rând, ecologismul). Ca rezultat al dezbaterilor, mulți tehnicieni au acceptat punctul de vedere potrivit căruia creativitatea este o variabilă „de intervenție” care nu poate fi observată direct, dar prin care se poate explica relația între stimuli de răspuns în cadrul unui comportament creativ². Ea se exteriorizează ca o trăsătură a personalității, diferențiind oamenii sub aspectul abilității cognitive și structurii juridice și modului de acțiune.

În cercetările citate de literatură, creativitatea a fost abordată de pe poziții diametral opuse. De cele mai multe ori, s-a recurs la tratarea ei ca aspect al inteligenței umane. Dar

nu rare sunt și opțiunile care o prezintă ca rezultat al unui proces neconștientizat, din care nu se poate identifica o regularitate sub aspectul caracterelor moștenite sau al deprinderilor dobândite într-un context chiar stimulat pentru capacitățile individuale. O consecință a acestei evoluții constă în faptul că persistă numeroase divergențe teoretice în explicarea diferențelor individuale de creativitate. Aceste divergențe poartă amprenta „tradițiilor” ce s-au constituit în cercetarea acestei probleme și care se fundamentează pe diferite curente ale gândirii psihologice, dintre care cel mai frecvent, sunt citate: cognitivismul, umanismul, psihanaliza și behaviorismul³.

Un al doilea gen de cercetare are ca obiect caracteristicile persoanei creatoare. Cercetătorii au investigat similarități și diferențe de creativitate și de intensitate a manifestării ei atât între domenii esențial diferite din artă, literatură, muzică și știință cât și în cadrul unor discipline înrudite cum ar fi, de pildă, arhitectura, fizica și matematica.

Într-un sens foarte general, aceste cercetări privind persoanele creatoare și „produsele lor au evidențiat un set de caracteristici comune, care ar putea servi drept criterii orientative de tipologizare a personalității creatoare și anume, înaltă apreciere a valențelor estetice ale lumii inconjurătoare, larg interes și atracție către complexitate, independența judecății, autonomie, intuiției, încredere în sine, abilități de adaptare la situații contradictorii și/sau conflictuale⁴. În ciuda convergențelor de păreri, generalizarea rezultatelor empirice rămâne încă un demers problematic spre o teorie fundamentală asupra creativității.

În majoritatea cercetărilor, factorii contextuali și sociali sunt tratați implicit. Explicația constă în dificultățile de identificare și sistematizare a unui număr foarte mare de factori a căror influență exclusivă în generarea creativității nu poate fi dovedită. Literatura citează ca o contribuție foarte importantă studiul cercetătorului J. Tottance⁵. Acesta a evidențiat între factorii și acțiunile specifice care afectează gândirea creatoare nivelul de educație, tratamentul educațional diferit aplicat băieților și fetelor, încercările exterioare de eliminare a fanteziei din manifestările comportamentale în perioada copilăriei, restricționări ale curiozității și aplicarea unui tratament manipulativ, adoptarea unei atitudini ce inspiră teamă și generează timiditate în relațiile între adulți și minori și chiar între adulți: supralicitarea ocaziilor de succes previzibil, lipsa resurselor pentru a pune în aplicare propriile idei.

Din studii⁶ a rezultat faptul că între factorii individuali sau situaționali care pot afecta în mod semnificativ producția de idei și/sau funcționarea abilităților de a gândi creator, se regăsesc, cel mai frecvent, compoziția grupului căruia persoana în cauză îi aparține competiția, învățarea principiilor gândirii creatoare, recunoașterea și recompensarea creativității, sistemul de autoevaluare.

Cercetătorii atribuie acestor factori prioritate în procesul de stimulare a creativității. Maximizarea acțiunilor nu exclude însă creșterea diferențelor individuale în procesul de manifestare creativă. Aceasta face necesară tratarea lor în raport de specialitățile persoanei și mediul în care se dezvoltă, va acționa și își va valorifica potențialul creator.

2. Caracteristici ale panelului investigat

Grupajul de interviuri realizat de autoare cu 20 de specialiști din 18 țări, în luna octombrie 1992, în Statele Unite ale Americii, a urmărit să evidențieze, în principal, opiniile acestora asupra creativității sub aspectul definiției și factorilor de diferențiere

tipologică a creatorilor, al capacităților integrative ale personalității creatoare și al acțiunii sociale față de creatori, incluzând rolul colectivului în acest proces.

Subiecții grupului investigat au fost selecționați dintre participanții la un program internațional de perfecționare profesională pentru specialiști cu pregătire universitară care practică profesii în sfera socialului, precum și persoane cu un înalt prestigiu științific în lumea academică din S.U.A. Participanții la interviu au provenit din țări care prezintă o diversitate lingvistică, economică, culturală, etnică, ideologică, politică și anume: Nigeria, Salvador, Japonia, China, Kenya, Republica Sud Africană, Italia, Thailanda, Ungaria, Rusia și S.U.A. Profesiile acestora erau: cadru didactic universitar, medic, manager, consilier guvernamental, expert în domeniul planificării sociale, asistent social.

Dintre cei 20 de subiecți intervievați, 16 dețineau titluri științifice de master și doctor în științe.

Vârsta participanților a variat între 39 și 55 ani (vârsta medie, 44,5 ani).

Din datele personale au rezultat următoarele situații pe parcursul carierei lor profesionale: practicarea aceleiași profesii în același domeniu, păstrarea specializării și schimbarea domeniului de activitate pentru un statut profesional mai prestigios, recalificarea în cadrul aceleiași profesii și/sau totala reconversie profesională.

3. Puncte de vedere rezultate din investigație

Un prim aspect a avut în vedere relația calitatea vieții-creativitate. Pentru a servi scopului cercetării, calitatea vieții a fost definită ca „sinteza elementelor obiective și subiective care concură la valorificarea potențelor creatoare ale indivizilor”. Cu acest punct de vedere au fost de acord doar jumătate dintre subiecți. Definiția a fost considerată prea generală și prea abstractă. În unele comentarii s-a menționat faptul că o asemenea definiție a calității vieții prin sinteza elementelor care concură la valorificarea potențelor creatoare este forțată, ea găsindu-și valabilitatea doar la nivelul de conștientizare al acestora de către fiecare individ. Interlocutorul au afirmat că nu există relații directe între calitatea vieții și creativitate.

O parte dintre subiecți au apreciat oportunitățile și șansele de manifestare creatoare ca o componentă majoră a profesionalismului. Exemplificarea profesiilor în funcție de nivelul de creativitate susține punctul de vedere care promovează asocierea profesionalism-creativitate. În general, profesiile care reclamă un nivel înalt de creativitate sunt cele de natură intelectuală, implicând talent și aptitudini speciale, care presupun informare continuă. În grupa opusă au fost enumerate profesii care presupun o redusă complexitate a muncii, preponderent manuale, repetitive. În tabelul nr. 1, prezentăm pe cele două categorii, cele mai frecvent 10 citate profesii.

Tabelul nr.1

Profesii care reclamă un nivel	
înalt de creativitate	scăzut de creativitate
scriitor, designer, artist, inginer, arhitect, cercetător, profesor, medic, publicist, manager	contabil, jurist, arheolog, asistent social, operator computer, militar, sociolog, asistent medical, muzeograf, funcționar

Variantele de răspuns cu privire la favorizarea creativității prin specializarea profesională limitată au oscilat între a o accepta pentru valențele pe care le are în cultivarea și dezvoltarea abilităților intelectuale susținute de o bază de cunoștințe minucios construită și cu valoare cognitivă înaltă și cele care nu fac nici o legătură între performanța creativă și stricta specializare într-un anumit domeniu. Pe această linie este respinsă și asumția unui deficit de creativitate profesională datorat locului de muncă sau conținutului muncii prestate. S-a apreciat că lipsa creativității în cazul unor profesii nu trebuie interpretată ca un factor care conduce inevitabil la o stare de disconfort antrenând, în mod obligatoriu, nevoia de compensare. Din experiența lor specialiștii au constatat că în cele mai multe cazuri, satisfacția muncii nu este legată de oportunitățile de creativitate pe care aceasta le incumbă sau nu, motivația muncii rezidă, în principal, în recompensele materiale pe care le aduce, în statutul profesional și social pe care le generează, în autoaprecierea calității vieții de muncă sub aspectul armoniei relațiilor de grup, al celor ierarhice, a dificultăților în exercitarea profesiei ș.a.

Deficitul de creativitate, în cazul în care există, poate fi soluționat prin diferite modalități. Resimțit în cadrul activității profesionale curente, el necesită strategii de perfecționare a propriilor metode de lucru, autodisponibilitate pentru sporirea propriilor deprinderi creative. În mod complementar sau nu, fiecare individ poate stimula capacitatea sa creativă prin abordarea altor domenii, selectate ca un interes special, particular sau recomandat de societate ca adecvate orientării spre dezvoltarea propriei personalități sau ca o modalitate de stimulare a facilităților existente la nivelul societății, contribuind astfel la mărirea nivelului bunăstării în cadrul acesteia.

La nivelul societății în ansamblu, au fost apreciați în ordine, ca factorii cei mai importanți de determinare a creativității unui popor motivația, aptitudinile indivizilor, capacitatea intelectuală și contextul acțiunii individuale și/sau sociale.

Aceiași factori au fost desemnați ca adecvați și pentru realizarea unei diferențieri tipologice a creatorilor. În completarea acestora, au fost numite următoarele trăsături individuale care sugerează șanse mari pentru o viață creativă: receptivitatea la nou, intuiția, originalitatea, pregătirea profesională. Capacitatea de integrare a creatorilor nu este apreciată ca o trăsătură distinctă decât în foarte mică măsură, nesemnificativă pentru relația creativitate-apartenență de grup. Răspunsul specialiștilor privind creditul pe care îl acordă creației sau creatorilor solitari a fost echivoc, opțiunile cele mai frecvente fiind în favoarea ambelor. În același context, a fost respinsă și afirmația potrivit căreia concepțiile elitiste ar influența creativitatea colectivă. S-a menționat însă, că la nivelul individual, creativitatea este dependentă, în mare măsură, de climatul valoric din societate.

Redusă la nivelul grupului de muncă, relația creativitate-climat valoric a fost apreciată ca exercitând o influență destul de scăzută. Dacă o asemenea apreciere a fost formulată în raport de un climat valoric pozitiv, nu cuprinde faptul că, cu mici excepții, climatul valoric ambiguu, contradictoriu, distorsionat a fost apreciat ca o piedică în manifestarea creativității umane. Ca excepție, climatul valoric negativ a fost considerat o incitare la creativitate, o promovare a indivizilor pentru anularea valorilor neautentice și înlocuirea lor cu altele certe, recunoscute prin originalitate.

În tabelul nr. 2 sunt prezentate variantele de răspuns privind modul de percepere a rolului colectivului de muncă în stimularea creativității.

Tabelul nr. 2
- în %-

Afirmații	Adevărate	Parțial adevărate	Faise	Non răspuns
1. Încurajează schimbul de idei și informații	90	10	—	—
2. Potențiază capacitățile creative	60	30	—	10
3. Compensează limitele individuale	30	40	30	—
4. Permite abordarea complexă a problemelor	10	40	40	10
5. Are un rol dezinhibitor	10	50	40	—
6. Îi stimulează pe tineri	50	50	—	—
7. Favorizează cea mai bună soluție	20	70	—	10

Pentru majoritatea subiecților intervievați, calitatea vieții profesionale este condiționată de propria activitate creatoare, al cărei impact se traduce prin: creșterea randamentului, satisfacție profesională, facilitarea colaborării, autocunoaștere. A existat un consens în cadrul grupului privind relația activitate creatoare, calitatea vieții profesionale, în sensul că prima variabilă nu este în mod cert generatoare de prestigiu profesional, nu aduce profit material, nu asigură securitatea locului de muncă și stârnește de cele mai multe ori invidii.

Aceste opinii s-au reflectat și în modelele de răspuns privind:

a) creativitatea ca factor determinant al calității vieții de muncă, (foști subiecți au răspuns pozitiv);

b) rolul opțiunilor strategice în planul creativității ca o condiție a evoluției pozitive a transformărilor socio-economice din diferite țări (70% dintre subiecți au împărtășit acest punct de vedere);

c) rolul politicii educaționale în stimularea creativității sociale (50% dintre subiecți au răspuns pozitiv).

Aceste răspunsuri li se pot asocia cele privind factorii care stimulează cel mai mult creativitatea, care în ordinea frecvențelor sunt următorii: recompensele morale, sentimentul unității sociale, aspirația de perfecționare, competiția și promovarea profesională. În funcție de succesele sau eșecurile pe care creatorii le înregistrează se presupune că această ierarhie se modifică, fără să schimbe în esență motivația, disponibilitatea pentru depășirea dificultăților de adaptare și neacceptarea pseudovalorilor.

Un grup distinct de întrebări a vizat cunoașterea opiniilor specialiștilor străini la declinul creativității înregistrat în ultimii ani și cauzele acestuia. Astfel, acesta a fost atribuit, în ordine: birocratizării structurilor implicate în promovarea creației tehnice, centralismului excesiv în conducerea economiei și precarității suportului material. În noile condiții în care evoluează țările est-europene, în 80% din cazuri s-a apreciat ca oportună elaborarea unei strategii de stimulare a creativității la scară socială. În favoarea acesteia pledează următoarele argumente:

a) în efortul național de redresare economică, nici o țară nu se poate baza numai pe asimilarea produselor și tehnologiilor din exterior;

b) creativitatea socială conferă unui popor sentimentul valorii proprii;

c) procesul creației aduce cele mai mari satisfacții profesionale.

Structurile societale care ar putea contribui la transpunerea demersului strategiei rezidă, în principal, în sistemul educațional, familie, asociații profesionale și grupuri de muncă. Surprinzător, structurilor care ar putea facilita prin statut și/sau proceduri de decizie și/sau finanțare (unități de creație, structuri bancare și de producție privată, mass-media) manifestarea potențialului creator li s-a atribuit un rol secundar în susținerea acestui tip de activități, probabil și datorită faptului că sunt percepute ca fiind, în prezent, slab reprezentate în efortul de susținere a creativității.

Situarea pe primul loc a rolului educațional se corelează cu opțiunea specialiștilor pentru educarea creativității, ca un proces organizat, în timp, mult mai eficient decât manifestarea hazardului în exteriorizarea capacităților creative.

Cu rezervele de rigoare datorate cunoașterii limitate a realităților din România, subiecții intervievați au ridicat drept posibile soluții de reabilitare a creativității românești, a redresării economiei și reasezării logice a valorilor, investiția în dezvoltarea umană, în special a tinerelor generații, integrarea în circuitul informațional mondial, orientarea producției naționale în raport de competitivitate și avantaj comparativ, asigurarea resurselor necesare susținerii creativității.

*

Deși au reprezentat țări cu niveluri de dezvoltare și culturi diferite, în care principiile de funcționare ale sistemelor democrației nu coincid, specialiștii care ne-au dat concursul la efectuarea acestei investigații au exprimat puncte de vedere pe care le împărtășim privind importanța creativității ca o caracteristică esențială a potențialului uman al societății, prin care devine posibilă reconsiderarea profesionalismului, ca un criteriu de valoare în selecționarea și promovarea competențelor în societate. În acest context apreciem că ar fi necesar ca sistemul socio-economic actual și viitor să integreze obiective care să susțină și să stimuleze creativitatea — valorificarea potențialului creativ și susținerea cercetării științifice constituind priorități absolute — să asigure cadrul legislativ protector al creațiilor științifice, artistice și culturale, să se alinieze permanent progresului științific.

În societatea românească în tranziție, omul acceptă — nu dintr-o dată și nu fără ezitări — ca pe o redescoperire, ca pe o răsplată după anevoioase și îndelungi renunțări, speranțe și deziluzii, adevărul că are de înfruntat în prezent necesitatea și posibilitatea unei modificări principale a relațiilor om-mediului într-o direcție care să asigure și să formeze activitățile în funcție de capacitatea sa creativă. Or, aceasta înseamnă recunoașterea creativității ca o „instituție” socială aparte, iar dezvoltarea și investiția în capital uman ca o orientare valorică esențială a sistemului economic și social, în profund proces de transformare.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Articolul a fost inspirat de demersul întreprins de dr. Maria Moldoveanu privind cercetarea creativității ca o componentă a calității vieții în România, realizat în cadrul ICCV. Tratarea problemei s-a făcut pe baza informațiilor culese în interviuri cu specialiști români. Pe baza aceleiași metodologii s-a convenit culegerea unor informații care să adauge abordării la nivelul național și o dimensiune internațională. Autoarea mulțumește doamnei Maria Moldoveanu pentru facilitarea acestei abordări, specialiștilor străini pentru disponibilitatea pe care au manifestat-o față de solicitarea noastră, precum și doamnei Stela Andrei pentru ajutorul dat la prelucrarea informațiilor.

1. *Handbook of Creativity Perspective and Individual Differences*, New York, London, Plenum Press, 1983, p. 3.
2. R. Moroney, *Shaned responsability*, New York, Aldine, 1986.
3. A. Wildavsky, *The politics of the creativity process*, Boston, Little, Brown, 1992.
4. C Barron, C. Nelson, *The typology in structural personality differentiation*, Newbury Park, Sage Publication, 1990.
5. J. Rorrance, *Factors of Creative Thinking*, Boston, Allyn and Bacon, 1986.
6. B. Blythe, *Measurement in direct practice with creative people*, Newbury Park, London, New Delhi, Sage Publication, 1987.